

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U ZAGREBU

GOD. III.

ZAGREB 1979.

BR. 3

Članci i rasprave

ANTUN VRAMEC U NAŠOJ KULTURNOJ HISTORIJI

Josip TURČINOVIC

Antun Vramec se za našu kulturu počeo postupno ali istinski otkrivati tek u drugoj polovici XIX. stoljeća, nakon preporoda, kad su se življe probudili kulturno–historijski interesi. Povijest je naime za Vramca tako nepovoljno tekla da je na kraju u našoj kulturnoj svijesti početkom XIX. stoljeća bilo ostalo samo njegovo ime, a on sam, njegovo djelo, nije već dugo bio stvarno prisutan: Vramčevim se knjigama bio čak zameo svaki trag.

Tiskana pak knjiga ranijih stoljeća – XVI, XVII i XVIII – ostavila je o njemu vrlo oskudne i uzgredne zabilješke. Negdje zadnjih dana Vramčeva života i nepunu godinu dana poslije izlaska njegove Postile varaždinski sudrug i prijatelj, gradski sudac Blaž Škrinjarić piše mu 15. ožujka 1578. u djelcu *De agno paschali* (Varaždin 1587.) toplu posvetu. Vramca naziva „bratom od kojega boljega ni poželjeti ne može”, koji ga je i nagovorio da izda svoju malu protuheretički ugođenu knjižicu koju mu je Vramec prije tiska još pregledao i dotjerao. Komu bi je dakle mogao posvetiti nego „ornatissimo viro, doctrina ac pietate praestanti domino Anthonio Vramecz, ss. theologiae doctori, ac ecclesiae varasdiensi vigilantissimo pastori”. Škrinjarić se ipak boji ujeda nekih zavidnika koji nisu štedjeli ni Vramčevu Postilu: „Enimvero timebam hominum quoque invidorum morsus, quorum nonnulli, sanctos etiam tuos labores, super evangelia dominicalia, et sanctorum festa, ad decus patriae, gentisque Sclavonicae, et utilitatem christianae reipub(licae) nunc recens sclavonice editos, et iam divulgatos, malevole reprehendunt, quibus nihil, nisi quod ipsi volunt, ut habet proverbium, sanctum est. Scio etenim, nonnullos diversum statuere, et nostra scripta ita carpere, ut nihil ex scriptis nostris possint probare, nisi quod ipsi pulehrum esse videatur”. (1)

1) De agno paschali, explicationes mysticae, in XII. caput Exodi, authore Blasio literato Skrynjarich, iudicae regiae civitatis Varasdiensis, nunc recens editae (...) Varasдини anno M.D. LXXXVII, u posveti Ćit. Vj. KLAIC, Antonii Vramecz: Kronika. Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium Val. XXXI, Scriptores V, Zagrabiae (JAZU) 1908, str. XXXIV slj.

Ta bilješka s jedne strane svjedoči toplu prijateljsku atmosferu varaždinskih spisatelja (možda malko posvetnički pregrijanu) (2) a s druge strane neke rane otpore prema Vramčevoj Postili. Bilješka je na žalost ostala nepoznata takoreći do naših dana.

Šezdesetak je godina kasnije i zagrebački kanonik, slične osobne sudbine Vramcu, hrvatski povjesnik Juraj Rattkay (Ratkaj) Velikotaborski imao u rukama Kroniku, ali veli da će radije nego nju u svojoj *Memorii regum et banorum*. . . (Viennae 1652) slijediti Baronija; jednako tako smatra nepouzdanom njezinu kronologiju (3).

Međutim potkraj XVII. stoljeća, do uzdrhtalosti nacionalno senzibilan i prosvjetiteljski nastrojani pisac, hrvatski povjesnik Pavao Ritter Vitezović Vramčevu Kroniku gotovo u cjelini pretiskava u svoju *Kroniku aliti spomen vsega svieta vikov* (Zagreb 1696). U predgovoru otvoreno veli: „Naslidovah većim delom Vramca popa”. Spominje da je Vramčeva Kronika već vrlo rijetka knjiga. Osobita pohvala, smatra, ide Vramca što je svoj vrlo značajan povijesni spis izdao na hrvatskom jeziku, nasuprot drugim hrvatskim povjesnicima (Brodariću, Tomašiću, Istvanffyju i Rattkayu) koji su svoja djela redom pisali latinski (4).

Sredinom XVIII. stoljeća služi se Vramčevom Postilom i pavlin Josip Bedeković. U svom opsežnom djelu o rodnom mjestu svetog Jeronima (5) dvaput se navraća na Vramčevu „Postilla sanctorum”, na Vramčev životopis sv. Jeronima, Slavena iz Štrigove, velikog naučitelja Svetoga pisma i tvorca glagoljice (6).

Ipak će, dvadesetak godina kasnije, najviše podataka o piscu Kronike i Postile skupiti marljivi i razdražljivi kanonik zagrebački Baltazar Adam Krčelić. Iz njegove povijesti zagrebačke crkve i pregleda hrvatskih književnika (7) saznajemo da je Vramec bio zagrebački svećenik, župnik Sv. Marka u slobodnom kraljevskom gradu Griču, kano-

2) S drugim tadašnjim varaždinskim književnikom Ivanom Pergošićem, piscem knjiga: *Decretum*, koteroga je Verboczy Istvan dijački popisao (Nedelišće 1574) i *Praefationes et epistolae dedicato-
riae Erasmi Rotterdami in quattuor evangelistas* (Varaždin 1587) A. Vramec kao da nije imao ve-
za. Prema B. Vodniku (Povijest hrvatske književnosti, I, Zagreb 1913, str. 209) Pergošić „je bio
valjda kalvin”, dok je „Škrinjarić bio katolik; on u svom djelcu govori upravo o onome, što je naj-
jače dijelilo kalvinizam od katolicizma” (n. mj.).

3) N. dj., str. 48. 50.

4) Usp. n. dj. latinska posveta.

5) *Natale solum sancti Hieronymi, Neostadii Austriae* 1752, II, str. 124. 126.

6) Usp. A. VRAMEC, *Postilla* II, 97r–98r; sav životopis sv. Jeronima donosi i Vj. KLAIĆ, n. dj., str. XLVII–XLVIII.

7) *Historiarum cathedralis ecclesiae zagrabien-
sis partis primae pars I, Zagrabiae* 1770, str. 236.
244. 251–252. 272; isti: *Scriptorum ex regno Sclavoniae a saeculo XIV. usque ad XVII. inclu-
sive collectio* (...), Varasini 1774, str. 28.

nik zagrebačkoga kaptola, arhidakon varaždinski i beksinski; da je napisao „povijest” koju pisci često navode, a zatim „propovijedi” za župnike; da je njegovoj „povijesti” bio mecena biskup Juraj Drašković.

Iako su ti podaci i suviše općeniti i neodređeni, oni su jedini u XIX. stoljeće pronijeli najpotpuniju sliku Antuna Vramca.

Opća je značajka tih starijih zabilježaka, da u njima nigdje traga sumnjama o Vramčevoj svećeničkoj ispravnosti ili o njegovu skretanju s pravovjerja.

Čitavo je XIX. stoljeće gledom na upoznavanje Antuna Vramca bilo prilično bespomoćno, premda se za nj zanimalo. Sve što se o njemu moglo saznati bio je već rekao Baltazar Adam Krčelić odnosno od njega zavisni Toma Mikloušić (8). Budući da nigdje više nije bilo Vramčevih knjiga, po bibliografijama i povijestima književnosti se u tom stoljeću ili prepisivao Krčelić–Mikloušić, ili se nagađalo, dvojilo o njihovim pravim naslovima, izdanjima i sl. (9). Zato će biti velika zasluga XIX. stoljeća što je barem otkrilo niz primjeraka obiju Vramčevih knjiga.

ZAGONETNA LIČNOST A. VRAMCA

Što se tiče pak biografskih podataka čitavo XIX. stoljeće ušlo je u trag dvama detaljima: Ivan Kukuljević Sakcinski je u Rimu ustanovio da je Vramec nekoliko godina (1565–1568) službovao u Rimu kao kapelan „ilirskog” zavoda sv. Jeronima (10), a Vatroslav Jagić (11) je upozorio na podatak iz Kronike iz kojega se moglo pročitati da je Vramec 1567. u Rimu također doktorirao (12).

I otkrića Vramčevih knjiga dešavala su se rijetko. No svako je otkriće iznova budilo interes za tu zagonetnu ličnost iz vremena seljačke bune. Sva otkrića padaju u drugu

8) Izbor dugovanjih vsakoverstneh (...), vu Zagrebu 1821, str. 82.

9) I. KUKULJEVIĆ, Bibliografija hrvatska, (u Zagrebu 1860, br. 2061–2063; J. ŠAFARIK, Geschichte, der sudslavischen Literatur, II, Prag 1865, str. 275–276. 335–336. 362; Š. LJUBIĆ, Ogledalo književne povijesti jugoslavjenske, I–II, Rijeka 1864. 1869.; Đ. ŠURMIN, Povijest književnosti hrvatske i srpske, Zagreb 1898.

10) Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, u: Arkiv za jugoslav. povjestnicu, IV (1857) 306–309.

11) Štampana hrvatska knjiga XVI. vieka, kojoj se iznova u trag ušlo, u: Književnik III (1866), 306–309.

12) Usp. A. VRAMEC, Kronika, VI. doba, pod god. 1567e: „Ovo vreme ja jesem v Rime Doktorom postal”.

polovicu stoljeća. Počinju zanimljivim bibliografskim zapletanjem. Ljudevit Gaj je naime u svojoj knjižnici posjedovao jedan primjerak Kronike koji nije imao naslovnoga lista, dok je list 29 bio poliven crnilom (zbog jedinice o Ivani Papisu). Ta je dva lista dao prekopirati iz ljubljanskog primjerka Kronike i uljepio ih je u svoj primjerak. Kako je kopirani naslov glasio: *Kronika vezda (= sada) znovič (= ponovno) spravljena*. . . , pomislio je na dva njezina izdanja te uz naslov rukom in margine zapisao: „Ovo je točno preštampani naslov jedinoga zasada poznatoga exemplara drugoga izdanja ove vrlo zanimive knjige, kojega prvoga izdanja od iste godine 1578. jedini u svem učenom svijetu poznati exemplar u mojoj knjižnici nalazi se. U Mirogoju 8. srpnja 1860. Ljudevit Gaj” (13).

Prema tom zapisu je onda Ivan Kukuljević u svoju bibliografiju (Zagreb 1860) unio ovakvu jedinicu o Kronici: „2061 Vramec Anton, kanonik zagrebački. Kronika, kratka slovenskim jezikom spravljena Vu Ljubljani po Ivanu Manlinu 1578. u 4. str. 65.; II. izd. na istom mjestu, te iste godine pečatana, s naslovom: Kronika Vezda znovič spravljena kratka slovenskim jezikom po D. Antolu pope Vramce kanoniku zagrebečkom.

Pazka. Od prem riedke ove knjige nalazi se jedan jedini dosada poznati eksemplar prvoga izdanja kod g. dr. Lj. Gaja u Zagrebu, a od drugoga izdanja opet jedini poznati eksemplar u licealnoj knjižnici u Ljubljani. Drugo izdanje sasvim jednako prvomu, tako glede sadržaja, koliko glede paginacije itd. razlikuje se jedino u tome, što je Vramec, valjda na tužbu građanah zagrebačkih u II. izdanju, pri g. 1235. čim govori: kako „Kralj Bela zidati i načiniti učini varoš slobodni Grčku goricu v Zagrebe i da onem purgarom velike i dobre pravice” – sljedeće izpustio: „Ali vezda je ljudctvo vu nem nesložno, malo imajući gizdavi, učenim i mudrim ludem nepriateli i protivnici jesu.” – Na mjesto ovih izpuštenih riečih stavio je u drugom izdanju: „i privilegiome i slobodu, kemi pravicami i vezda onoga varaša slobodnoga purgari živu i stoje.”

Naslov navodnog prvog izdanja je očito sam iskonstruirao izostavivši ono „vezda znovič” iz ljubljanskog primjerka. No za nas je značajna Kukuljevićeva zaključna primjedba: „U ostalom je i glede vjerozakona ova kronika veoma slobodno pisana” (14).

Postilu međutim Kukuljević nije poznao, nego je registrira prema starim zapisima, kao dvije knjige: kao *Postilu svetih* i *Prodečtva* (15).

13) Vj. KLAIĆ, n. dj., str. XXXIX.

14) Bibliografija Hrvatske Dio prvi. Tiskane knjige, u Zagrebu 1860., str. 178. pod br. 2061.

15) Usp. n. dj., pod br. 2062 i 2063.

Kukuljević je u gornjoj bibliografskoj jedinici ujedno upozorio znanstveni svijet na drugi sačuvani primjerak Kronike u ljubljanskoj licealnoj knjižnici. Taj je primjerak godinu kasnije opisao Paul von Radics prihvativši i hipotezu o dva izdanja, samo što sumnja u točnost Kukuljevićeva naslova navodnog prvog izdanja (16). Problem dvaju izdanja skinut će definitivno s dnevnoga reda tek Vjekoslav Klaić 1908. kad pokaže da je jedina razlika među primjercima onaj sud o grčkim „purgarima” na listu 39 koji je složen u dvije varijante. Dva spominjana primjerka Kronike, zagrebački i ljubljanski, danas su jedini poznati primjerci. Naskoro se ulazi u trag i Vramčevoj Postili. Prvi pronađeni primjerak opisao je 1866. Vatroslav Jagić (17). Primjerak je nađen u Klanjcu, bez naslovnoga lista i nepotpun. Jagić se služio prijepisima iz nje. U članku odmah pokreće i pitanje Vramčevih predložaka za evanđeoske perikope, ukazuje na njegovu zavisnost od starijih hrvatskih evanđelistara i hrvatskih glagoljskih predložaka kao i na zavisnost Petretić–Krajačevićevih Evangeliuma od Vramca. Nikola Radojčić smatra ovih nekoliko Jagićevih stranica „solidnom osnovom za proučavanje Postile” (18).

Daljnji pronađeni primjerak Postile opisao je (1890) Andrej Fekonja. Primjerak je pronađen u Štajerskoj. Osim što je bio potpun, opet, nije imao ni naslovnoga lista prvoga dijela. Zato je Fekonja, poput Kukuljevića, mislio o Postili kao o dvjema različitim djelima. Ujedno je posumnjao da naslovni listovi ne nedostaju baš slučajno. Upitno je iznio hipotezu da su ih zacijelo „strogi katoliki” trgali zbog Vramčeva navodnog naginjanja ka protestantizmu. Time bi se onda protumačilo i zašto su njegove knjige danas takvi raritet (19).

I to je sve što se o Vramcu uspjelo saznati u XIX. stoljeću – žetva od dva skromna biografska klasića i četiri primjerka Vramčevih djela u rukama: dvije Kronike, jedna potpuna i jedna nepotpuna, i dvije Postile: obje nepotpune i obje bez naslovnih listova prvoga dijela. Baš zato su knjige i zadavale bibliografima muka i budile sumnje u piščevu pravovjernost.

XX. stoljeće je iz prethodnoga preuzelo sva otvorena pitanja i već do 1913. na većinu njih i odgovorilo. Bilo je to „zlatno doba” proučavanja Antuna Vramca (a istovremeno i najintenzivnije doba proučavanja hrvatske protestantske književnosti: Franjo Bučar) (20).

16) P. RADICS, Ueber des Anton Vramecz „Chronica vezda”. Leibach bei Joh. Manlius 1578. (...) u: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, XVI (1861), 84–89 /pod zaglavljem: Monats-Versammlungen/.

17) Usp. gore bilj. 11.

18) N. RADOJČIĆ, O izvorima Vramčeve Kronike (1578), u Rad JAZU 235, Zagreb 1928, str. 28.

19) A. FEKONJA, Ant. Vramca Predechtva i Postilla, u: Ljubljanski zvon X (1890), št. 1, 49–54.

20) I. BUČAR, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, Zagreb 1910.

Godine 1905. je Velimir Deželić potanko opisao novopronađeni (u Driveniku), dotad najpotpuniji primjerak *Postile*, koji je imao i naslovni list prvoga dijela, pa time zaključio ranije bibliografske neizvjesnosti. U sadržajnu i teološku problematiku nije ulazio. No u jednoj je bilješci tu nagovijestio novog Vramčeva istraživača-povjesnika Vjekoslava Klaića (21).

Godine 1907., Klaić je uputio „apel na župnike i učitelje da mu pošalju Vramčeva djela tiskana u 16. stoljeću (ukoliko ih pronađu u vlastelinskim, župnim ili samostanskim knjižnicama) i da mu jave ima li još ljudi koji se zovu Vramec i gdje žive” (22).

Plod svojih višegodišnjih istraživanja sazeo je u opsežan rad: *Antun Vramec i njegova djela (1538–1587)*, koji je 1908. zajedno s Vramčevom Kronikom tiskao kod Jugoslavenske akademije (23). Tu je sabrao sve poznate bilješke o Vramcu, donio mnogo arhivskog materijala, kritički ga obradio i iscrpno naveo; bogato upotpunjuje Vramčevu biografiju; pokazuje identitet zagrebačkog i ljubljanskog primjerka Kronike i znatno osvjetljuje prilike u kojima je Vramec djelovao. Tako da je Klaićev rad do danas ostao središnje vrelo informacija o Antunu Vramcu. U bogoslovno se područje nije potanje ni on upuštao, ali zato odmah na početku u tom smjeru napominje: Dok se ovako u znanstvenoj knjizi za poznavanje Vramčeva života i djela njegovih nije ništa više radilo, usmena je tradicija umjela svašta o njemu pričati. Da se protumači, kako je njegovih štampanih djela gotovo posve nestalo, nagovješćivalo se je, da su mu djela od Isusovaca spaljena, jer se je u njima priklanjao protestantima. Drugi mu opet pridavahu neku vanrednu starost, koju je doživio, čemu je mnogo doprinijela i pojava njegova u romanu „Zlatarevo zlato” od Augusta Šenoae. Predaja umije pričati i o nemilim progonima, kojima je bio izložen i sa strane zagrebačkih građana i sa strane duhovnih oblasti (24).

Te sumnje autor u svom radu ipak ne ukida: „Vramec nije naginjao protestantskoj nauci, već ju je naprotiv suzbijao. Premda je „Postila” i po sadržaju i po tendenciji bila naperena protiv protestanata, premda je imala biti knjigom pomoćnicom katoličkom kleru u Hrvatskoj i Slavoniji, i premda je bila posvećena zagrebačkom biskupu, i stavljena tako pod njegovo osobito zakrilje: ipak je našla ljutih protivnika. Protestantima nakloni ljudi zavrgavali su je radi katoličkoga smjera, a katolici su joj prigovarali, što je bila napisana narodnim jezikom, a možda i zato, što ju je štampao tiskar, koji je

21) V. DEŽELIĆ, Novi primjerak „Postile” Antuna Vramca, u: Hrvatski bibliofil I (1905), 34–38.

22) VJ. KLAJĆ, Književna molba. U Zagrebu, dne 14. veljače 1907, u: Hrvatsvo IV (1907), br. 43.

23) Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium Vol. XXXI. Scriptores vol. V. Zagrabiae 1908. /Prikazi: B. VODNIK, u: Savremenik III (1908) 509; bez autora, u: Obzor ilustrirani I (1908), br. 34, 11–14; J. BARLE, u: Dom in svet XXII (1909), št. 5, 231–232/.

24) N. dj., str. III.

stampao i protestantske knjige. Uopće je Vramec baš radi toga djela imao raznih neugodnosti, koje su mu život ogorčavale” (25). Osim toga Klaić je bjelodano pokazao da je kanonik Vramec, kao i mnogo drugih njegovih zaređenih suvremenika, bio oženjen i da je po smrti ostavio maloljetnog zakonitog sina Mihalja, što je bio krupan podatak za razumijevanje Vramčeve sudbine. Autor s pravom smatra da je to bio razlog što je Vramec u onim godinama početaka tridentske reforme izgubio crkvene časti.

Rudolf Horvat je 1912. ustanovio da se Vramčeva žena zvala Lucija i da se kao udovica u Varaždinu preudala za Vuka (Wolfganga) Sigismunda Tollingera (26). No i nadalje je ostalo nepoznato kad se Vramec njome oženio i kad mu se rodio Mihalj.

Odmah slijedeće godine izlazi s nizom novih biografskih podataka o Vramcu Janko Barle. Njegovi podaci upotpunjuju Klaićevu kronologiju i pokazuju da se kontinuitet u Vramčevoj svećeničkoj službi nije prekidao (27). Ovo zadnje redimenzionira ranija nagadanja o opsegu njegova progonjenja zbog neodržanog celibata.

U najnovije vrijeme Vramcem se mnogo bavio Alojz Jembrih, te je i doktorirao u Beču 1977. s temom „Antun Vramec in seiner Zeit“. Jembrih je „u Beču g. 1973. pronašao u maticama bečkog Sveučilišta da je Vramec bio 19. travnja 1558. imatrikuliran na fakultetu istog Sveučilišta a upisan je kao 'Anthonius Wzamet (?!), Fridauien(sis), Styris, 1 sol. den' (v. Fol. 113b, IV svezak matica). Iz ovoga jasno proizlazi da Vramčevo mjesto rođenja treba tražiti u istočnoj Štajerskoj, točnije u Ormožu ili bližoj okolini pri čemu treba uzeti u obzir riječ 'Fridauiensis' Ormožanin, jer *Fridau* je bio u to vrijeme naziv po Fridriku ptujskom za današnji Ormož.

U jednoj inkunabuli (danas u biblioteci Dominikanaca u Beču, sign. N III 16 90) Vramec je g. 1559. zabilježio: '*Stijria me genuit nutruit sacra Vienna / Mortales docui sacra tenere iura*'. slijedi potpis '*Antonius Vramez*' i godina '1.5.5.9'.

Na temelju tih dragocjenih podataka saznajemo da je Vramec učio filozofiju i teologiju na Bečkom sveučilištu već g. 1558“ (27a)

25) N. dj., str. XXXIV.

26) R. HORVAT, Žena kanonika Vramca, u: Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva XIV (1912), str. 105.

27) J. BARLE, Još nekoliko podataka za životopis Antuna Vramca, u: Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arhiva XV (1913), 81-91.

27a) A. JEMBRIH, O Antunu Vramcu uz 400-obljetnicu njegove Kronike (1578), u: KAJ, III, Zagreb 1978, str. 91. Vidi još: A. JEMBRIH, O Antunu Vramcu vezda znovič, 15 DANA, 7, Zagreb 1978, str. 24-27. Ostalu najnoviju bibliografiju o Antunu Vramcu kao poseban prilog A. Jembriha, vidi ovdje str. 167-174.

ŽIVOT I RAD A. VRAMCA

Iako Vramčev život nije potpuno razjašnjen, temeljni su mu životni obrisi danas poznati. Ti su osnovni biografski obrisi ovi: rodio se 1538. Rodno mjesto, prema podacima što ih donosi Jembrih, treba tražiti „u Ormožu ili bližoj okolini“.

Od 1558. godine učio je filozofiju i teologiju na Bečkom sveučilištu. Od 1565. do 1568. bio je kapelan Sv. Jeronima u Rimu; 1567. je tamo doktorirao.

Slijedeće godine (1568) se već spominje među zagrebačkim kanonicima; 1571. je arhiđakon varaždinski (u to vrijeme pada i seljačka buna), 1574. arhiđakon bekšinski; 1575. ga zatičemo kao župnika sv. Marka na Griču, gdje se nije dugo zadržao (do kraja 1575. ili početka 1576.), a ima i znakova da je došlo do stanovitih napetosti između njega i građana ali nam njihova narav nije poznata, dok postoje dokumenti da se po napuštanju župe s gradom sudski sporio zbog neisplaćenih mu godišnjih iznosa, kao što je poznato i to da je svoje loše mišljenje o „purgerima“ ovjekovječio u Kronici; 1578. izdaje Kroniku kod Ivana Manliusa u Ljubljani gdje se na kraju predgovora potpisuje kao zagrebački kanonik „ad Parochus in Raini“ (Brežice); 1580–82. se navodi kao arhiđakon dubički, što prestaje biti 22. XII. 1582. i otad se do smrti nigdje više ne imenuje ni kao kanonik ni kao arhiđakon, nego samo kao „sacrae theologiae“ odnosno „philosophiae doctor“ i „plebanus“; pretpostavlja se da ga je zbog ženidbe pritijesnio novi zagrebački biskup Ivan Monosloj Krančić, koji je u toj stvari oštrije stao provoditi Draškovićeve odredbe u duhu tridentske obnove; u rano proljeće 1585. već je stenjevački župnik (gdje je do 1565. župnikovao s kalvinizma, osuđeni Mihalj Bučić); 1584. se već spominje istovremeno kao župnik stenjevački i varaždinski, ali je 21. IX. 1584. sigurno već bio u Varaždinu; tamo je 1586. opet kod Ivana Manliusa (koji je ovamo došao prognan iz Ljubljane), tiskao svoje golemo djelo: Postilu; iz bilješke na str. (4) drugoga dijela vidi se da je prisustvovao njezinu slaganju; drugovao je i na književni rad nagovorio gradskog suca Blaža Škrinjarića, umro je, izgleda, 1587. negdje prije 10. VII, ostavio je maloljetnog zakonitog sina Mihalja i ženu Luciju, koja se kasnije preudala za Vuka (Wolfgang) Sigismunda Tollingera; oboje su postali Mihaljevi skrbnici, a Mihalj Sekelj se pokazao velikim njegovim zaštitnikom; na župi je Vramca naslijedio njegov kolega, bivši zagrebački kanonik, i opet oženjeni svećenik, Ladislav Kerhen. Svega života je pored svećeničkih dužnosti obavljao i mnoge druge javne poslove: do prijelomne godine 1582. kako u ime zagrebačkog nadbiskupa ili kaptola tako i u ime hrvatskih staleža odnosno Sabora. Ta je nadležstva zastupao ponajčešće kod raznih sporova. Hrvatski staleži zadržali su ga u službi i u cijeni do njegove smrti: umro je kao član banskog oktavalnog suda.

Po svemu sudeći Vramec za života nije imao imućstvenih neprilika. Naprotiv, zna se da je jednom dugoročno posudio veću svotu novaca, a pred samu smrt je smogao tiskati onoliku knjigu kakva je Postila i sinu ostavio nasljedstvo.

Za njegova svećeničkog života u domovini izmijenila su se tri zagrebačka biskupa. Na povratku u Zagreb je na biskupskoj stolici zatekao Jurja Draškovića, koji je ujedno (1567–1578) bio hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban a kasnije biskup u Gyoru, kraljev kancelar, kraljev namjesnik u Ugarskoj i konačno 1585. kardinal (+ 1587). On je ranije (1563) sudjelovao i u radu Tridentskog sabora, gdje se s ostalima imao u ime Ferdinanda I. zauzimati za ukidanje svećeničkog celibata i za laičku pričest pod obje prilike. Sabor je u obje točke zauzeo suprotno stanovište, što je i Drašković potpisao. U Zagrebu je pregnuo da provede koncilsku obnovu: osnovao je sjemenište, pooštrio mjere za opsluživanje svećeničkog celibata i održao tri sinode: 1566., 1570. i 1574. Na posljednjoj, koja je imala protukalvinski značaj, Vramec je sigurno sudjelovao. Tu je, među ostalim, bio osuđen i izopćen iz Crkve spomenuti Mihalj Bučić, kalvin, nijekalac euharistijske prisutnosti; određeno je da se za one koji ne znaju latinski i grčki imaju prirediti potrebne crkvene knjige na narodnom jeziku (28). Izgleda da su Vramčevi odnosi s ovim biskupom bili još vrlo dobri. U kolektivnoj posveti svoje Kronike (hrvatskim staležima) on posebno ističe upravo biskupa Draškovića, a Krčelić spominje čak i neko Draškovićevo mecenatstvo toj knjizi. Redakcija EJ čak veli da je Vramec svoju Kroniku "napisao na njegov poticaj" i da je Drašković "preuzeo troškove štampanja" (29).

Za Draškovićeva nasljednika Ivana Monosloja Krančića Vramec je izgubio kanonikat. Ne zna se međjutim pobliže kakvi su bili njihovi međjusobni odnosi. Bilježi se da je Krančić bio stroži prema oženjenim svećenicima.

Ne zna se mnogo više ni o Vramčevim odnosima s trećim zagrebačkim biskupom Petrom Herešincem. Vramec mu je kao meceni (ne veli u čemu) posvetio Postilu. Inače su oni sve do nedavna bili kolege u kanonikatu i vrlo često sudrugovi po raznim crkvenim ili državnim komisijama.

Vramca su položaj i dužnosti upoznale i s tadašnjim hrvatskim plemstvom. O mnogima je u Kronici ostavio jasne znakove simpatija. Od tih je jednoga našao i pri dolasku u Varaždin kao gradskog kapetana. Bio je to Krištofor Ungnad, sin onog Ivana Ungnada što je bio otišao iz Hrvatske i pred dvadesetak godina bio duša hrvatskog protestantskog tiska u Urachu. Sin Krištofor Ungnad je ostao u Hrvatskoj i nalazio se među raspačavateljima protestantskog tiska u našim krajevima (30). Prema Barleu izgleda da su se Vramčevi odnosi s ovim starim znancem u Varaždinu bili ipak nešto pomutuli (31).

28) Usp. MANSI XXXVI–B, 123–124; J. BARLE, Naše diecezanske sinode, u BS IV. (1913), 169–170; dekreti sinode u: Constitutiones synodoles Ecclesiae Zagrabienensis pro clero diocessana reensoe... Zagrabiae 1805, str. 295–313.

29) EJ, III, 82b.

30) Usp. F. BUČAR, n. dj.

31) J. BARLE, Još nekoliko podataka... Zajedno s Vramcem je s pritužbom o toj zagrebački kaptol došao 21. IX. 1584. varaždinski gradski bilježnik Ivan Pergošić. Usp. ovdje bilj. 2.

Budući da je zbog svojih službi mnogo putovao, kretao se sigurno i među nekajkavcima, što može objasniti mnogošta i u njegovu jeziku. Jednako tako i činjenica da je bio kapelan u zavodu Sv. Jeronima u Rimu, osim što potvrđuje da je bio Hrvat (32), jamči da je među tamošnjim glagoljašima imao prilike upoznati i čakavsku liturgijsku tradiciju (33).

NOVIJA HISTORIOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA O A. VRAMCU

U gotovo svim istraživanjima o Antunu Vramcu čitavo se ovo vrijeme pored spomenute usmene tradicije o paljenju njegovih knjiga provlače još dva značajna elementa: a) da je on svoja djela pisao narodnim jezikom, što se u ono vrijeme moralo doživljavati kao naginjanje ka protestantizmu, i b) on je oba svoja djela tiskao kod Ivana Manliusa, tiskara koji je u Ljubljani radio za protestante. Time se krug teološki ranjivih mjesta Vramčeve pravovjernosti pomalo zaokružuje.

S godinom 1913. se dakle kompletiraju naša saznanja o životu Antuna Vramca. U taj mah je njegov život bio proučeniji negoli njegovo djelo. Ozbiljna Klaićeva studija znatno je suspregla mogućnosti daljnjih romantičkih domišljanja glede Vramčeva držanja u tadašnjoj Crkvi. Međutim Vramčeve su knjige i dalje stajale među nama samo kao nacionalna dostignuća koja zaslužuju puno poštovanje: Kronika kao prva našim jezikom pisana povijest, a Postila kao veliki početni prilog kajkavskoj književnosti. Kronika je bila u stanovitoj prednosti kako po sadržaju tako i time što je ponovnim objavljivanjem (Klaić 1908) postala pristupačna svoj kulturnoj javnosti. Stvarno su međutim u taj mah obje knjige bile podjednako neistražene; bile su tek bibliografski opisane. S teološke strane one su još uvijek mogle u sebi kriti „protestanta”. Počeci njihova proučavanja samo će pojačati taj dojam. Istini za volju ti počeci jednim uskim tračkom sežu već u XIX. stoljeće. Već smo spomenuli kratak članak Vatroslava Jagića iz 1866. o Postili gdje je autor indikativno upozorio na krug jezične ovisnosti u biblijskim čitanjima između lekcionara Bernardina Splicićana (1495) (34), regensburške Postile

←
Naslov iz romana
Republički
prijevod
Hrvatske
Kronike

32) U Zavodu su mogli biti samo Hrvati: usp. L. JELIĆ, Hrvatski zavod u Rimu, u: Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva IV (1902), 27.

33) O čemu je uostalom i sam u životopisu sv. Jeronima zapisao: „On je (Jeronim) i načinil i spravil pismo glagolsko materinim jezikom svojim. Nieden narod veče nego ov lastivno pismo svoje nema, kotero je on svojim ovde ostavil, kem i vezda vse primorske strane i ovde neki živo”. (Postila, II, 98r).

34) Prvo je izdanje tiskano „Venetus per Daniarum Mediolanensem. Anno D. MCCCCXCV die XII. Martu”; drugo 1543. (Benedat Zborofčić) a treće 1586. (Marko Andriolić); usp. F. FANCEV, Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir... Djela JAZU, knj. XXXI, Zagreb 1934, str. XXIX. slj. – Potpuni tekst lekcionara je nanovo izdao T. Maretić u Djelima JAZU, knj. V, Zagreb 1885.

(1568) (35), Vramčeve Postile (1586) i Petretić-Krajačevićevih Evangelioma (1651) (36). Ovdje ne trebamo ulaziti dublje u taj problem. Za vid ovog izlaganja dovoljno je konstatirati da se kao karika u genetičkom krugu Vramčeve Postile javlja i regensburška Postila naših protestanata. Istom se predmetu Vatroslav Jagić vraća upravo u ovo vrijeme (1913) (37). Iako ublažuje zavisnost Petretić-Krajačevića od Vramca ne poriče s druge strane Vramčevih zavisnosti.

Počelo se dakle od izvora i jezika. Vramčevim se jezikom sada vrlo intenzivno, gledajući ga u sklopu ostalih kajkavskih književnika, bavi i Franjo Fancev. Iako mu nisu baš u središtu pozornosti izvori pojedinih tekstova, ni on, naravno, nije mogao mimoći problem čakavskih i štokavskih elemenata u Postili, ali odlučno otklanja utjecaj protestanata (38).

Matija Murko je naprotiv, nešto kasnije (1925) (39), sasvim tetičan u tom pogledu: „Iz ratisbonske Postile A. Dalmatina i St. Konzula preuzeo je barem jevanđeljske tekstove katolički pop i protivnik protestantizma Anton Vramec u svoju Postilu, ali je ipak imao pred sobom i Vulgatu... Fonetičkih, formalnih i leksikalnih promena ima kod njega mnogo manje nego kod Petretića. Može se misliti da je Vramec jednako postupao i sa *tumačenjima* poslanica i jevanđelija, ali to treba ipak još dokazati” (40).

Murko svoju tvrdnju ilustrira na primjerima (41). Nagada i o daljnjim Vramčevim izravnim ili neizravnim zavisnostima od slovenskog i hrvatskog protestantskog kruga. Otuda zaključuje u vezi s napadima na Postilu: „Misli se, da je bio napadan radi toga, što je svoje knjige štampao kod protestantskog tiskara i u narodnom jeziku, što se je smatralo tada pristajanjem uz reformaciju, ali sad kad znamo, da je većinom preštampao protestantsku Postilu, što je bilo savremenima dakako lako mnogo bolje poznato nego

35) Kod nas posjeduje samo Knjižica JAZU: Drugi del postile, to jest letni deli evanjeliov... Latinškim jezikom istumačeni skrozi počtovanoga muža Gospodina Ivana Brencija... V Ratišponi... M.D. LXVIII.

36) Sveti evangeliomi, koterimi sveta Cirkva zagrebačka slovenska, okolu godišća, po Nedele te svetke žive... (Petra Petretića, biškupa zagrebečkoga, oblastjum i stroškom i slovenskim slovom na svetlo vun dani, i štampani) Vu Neniškem Gradce 1651. Usp. K. GEORGIJEVIĆ, Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb, MH 1969, str. 72 slj.

37) Usp. njegov Archiv für slav. Philologie XXXIV (1913) 510.

38) F. FANCEV, Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie u: Archiv für slav. Philologie XXXI (1910), 367–381; XXXII (1911), 49–92; 344–362; XXX (1912), 20–51.

39) M. MURKO, Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga, u: Daničićev zbornik, Posebna izdanja SKA, knj. LV, Beograd–Ljubljana 1925, str. 72–106.

40) N. dj., str. 103. — Ipak „poslanica” u Vramca nema.

41) N. dj., str. 95–102.

danas nama, razumemo lakše, da Vramčeva Postila nije bila u milosti i da je po „vjerojatnoj tradiciji” inkvizicija spalila njegovu „Kroniku”.

Za nas je glavno, da je Vramec po svedočanstvu Skrinjarića bio napadan upravo radi Postile. To je razumljivo u Hrvatskoj, gdje je biskup Drašković odmah posle svoga povratka sa Tridentskog koncila strogo provodio načela protireformacije, ali moglo je ipak biti više razloga, da je Vramec imao ljutih neprijatelja, jer ovako preštampanje protestantskih tekstova u katoličkim izdanjima nije bilo ništa neobično.” (42) U Sloveniji su npr. bez grižnje savjesti preuzeli u katoličko bogoslužje perikope iz Dalmatinove Biblije.

Mihovil Kombol pak u svojoj već klasičnoj Povijesti hrvatske književnosti kaže o jeziku Vramčeve Postile samo da se i u njoj opažaju primorske glagoljaške redakcije. K njemu su dolazile putem starijih rukopisnih kajkavskih tekstova, kojima se služio (43). U pozadini se tog suda jasno razbiru Fancevljeva istraživanja. Proučavajući Vramčev jezik Postilom se u novije vrijeme (1967) temeljito pozabavio Zvonimir Junković (44). U radnji je doduše kako sam kaže, naglasak na „onim pojavama koje omogućuju da se osvijetli podrijetlo kajkavskog dijalekta”. To je ujedno razlog da se pored Vramca opširno bavi jezikom i drugih kajkavskih književnika. Radnja je to dragocjenija što se strogo drži predmeta – lingvistike, i što ga obrađuje s mnogo akrisije. Konstatira da ima razlika u jeziku Kronike i Postile: dok Kronika odražava Zagrebačku koine, Postila svjedoči varaždinsku koine s razlikama koje potječu od namjene knjige; odatle u njoj više pučkih, govornih osobina, veća zavisnost od starih glagoljskih predložaka i latinske literature, kako u njezinu biblijskom tako i homiletskom dijelu. Autor smatra da „dosadašnji istraživači nisu dali ispravnu sliku Vramčeva jezika... Zanimarili razlike između grofema i fonema a nisu povukli ni jasnu granicu između različitih jezičnih slojeva: domaćeg i tuđeg, govornog i knjiškog”.

Vramčev je jezik književni a ne govorni, a njegova je raznorodnost posljedica: „piščeva boravka u raznim sredinama, poznavanja starije književnosti, ropskog prevođenja sa stranih jezika, svjesnog nastojanja da svoj jezik obogati osobinama drugih kajkavskih i nekajkavskih govora. Pisac je činio ustupke jezično raznorodnim čitaocima, osjetljivim u pitanjima dijalekatske obojenosti”. Tako da se „po svojim osnovnim značajkama i namjerama Vramec ne razlikuje od svojih suvremenika i od pisaca 17. st.” (45).

42) N. dj., str. 104.

43) M. KOMBOL, Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda, Zagreb, MH 1961², str. 209.

44) Z. JUNKOVIĆ, Jezik Antuna Vramca. Dijakronijska rasprava iz kajkavske dijelektologije, Zagreb 1967. (Doktorska disertacija, strojopis u NSB-Z, sign. R IX – 26 – 1242).

45) N. dj., str. 382–383.

Autor ne traži izvore Vramčevih tekstova, ali se iz studija daje zaključiti da ta strana nije najznačajnija; mislim da je sasvim utemeljeno motrio Vramčeve namjere, što dakako ne vrijedi samo za jezik Postile. U najnovije vrijeme (1969) Georgijević je opet nedvosmislen: „Tekstovi evanđelja u Postili zavisni su od hrvatske protestantske književnosti započete u Njemačkoj”.

S pravom kaže da „izvori Postile još nisu sasvim ispitani i do kraja utvrđeni” (46). A i „utvrđeni” se, kako vidjesmo, odnose tek na manji dio Postile, samo na evanđelja. Golem homiletski njezin dio ostao je s te strane do danas nedodirnut. I tako se proučavanje Vramčeve Postile ograničilo na proučavanje njezina jezika i izvora njezinih evanđeoskih perikopa. Utoliko su i svi zaključci o njegovu dogmatskom usmjerenju tek nagađanja, kad dogmatske prouke još nema. Dosad je bila riječ pretežno o proučavanju Postile. Sada valja promotriti isto također za Kroniku.

VRAMČEVA KRONIKA

Vramčeva je Kronika u neku ruku sretnije prošla i s obzirom na proučenost. Nikola Radojčić je 1928. o njoj objavio vrlo značajnu studiju: *O izvorima Vramčeve Kronike (1578)* (47). Studija zahvaća šire nego što to kaže njezin naslov.

Otkrivši joj glavne izvore (Kronike Forestija, Schedela i Bakscaya te Platininu povijest papa), autor pokazuje i motive koji su Vramca potakli da piše to djelo. Htio je prosvjetliti svoje zemljake i u njima ojačati nacionalni ponos. Zbog tadašnjih jadnih hrvatskih kulturnih prilika on se odlučio da piše u zapadnom svijetu već prevladali oblik svjetske kronike, pa je pisao ne po svojim sposobnostima, nego prema mogućnostima i potrebama čitalaca. No glavna mu je namjera bila: prikazati pape što je crnje moguće. U tom je smislu i preuđesavao svoje izvore, što Radojčić nastoji obilato dokumentirati. Za autora studije je taj elemenat glavno otkriće u Kronici. S obzirom na osobito značenje njegovih zaključaka za naše pitanje bit će najbolje doslovno navesti nekoliko ovećih izvoda:

„Narodnim jezikom je Vramec pisao u prvom redu radi toga što je svoju Kroniku namenio onima, koji drugog jezika ne znaju, a radi su nešto čuti i čitati o prošlosti celog sveta i svog naroda i time svoju radoznalost zadovoljiti, obrazovanje podići i nacionalni ponos ojačati. Naravno, Vramec je pisao hrvatski i radi toga, što su tadašnji protestantski pisci unosili knjige na narodnom jeziku u narod; pitanje je samo, da li je on hteo protestante pomagati ili suzbijati; i dosad se moglo slutiti, da ih je on želeo poma-

46) Usp. n. dj., str. 50–54.

47) Rad JAZU, Zagreb 1928, str. 26–49.

gati, a iza ove rasprave će se, uzdam se, to još bolje videti. Jer, Vramčeva Kronika bez sumnje ne spada i među hrvatske i slovenačke protestantske knjige samo po svom narodnom jeziku. koji je tada najviše protestantizam uvodio u hrvatsku književnost, nego i po mnogim mestima u njoj, kojih je oštrica okrenuta protiv rimokatoličke Crkve. koje je on bio čudan služitelj” (48).

„Najveću sablazan je izazvao Vramec kod svojih vernih rimokatoličkih čitalaca sa svojom vesti uz godinu 858, zbog koje je ta strana u zagrebačkom primerku mastilom prelivena, i zbog koje su najviše i tvrdili i Ivan Kukuljević i P. Radics (49), da je Vramec bio odviše slobodan u prikazivanju crkvenih događaja, naravno rimokatoličke Crkve. Vramec tamo piše: „Iuan toga imena ozmi od Anglie Papa pozta v Rime, a buduchi Sena, on ie bil, da za negonu veliku modrozt i nauk, neznaiuchi polosen Papa, i nabregiana be od suoiega diaka i porodi na pozred Piacza Dete. Od sze dobe i vremena vzakomu Pape gda ga posztaulaiu, ogleđaiu moski spol ie ie”. Ovu istu vest imaju, istina, i Platina (48, v.) i Foresti (203, r.) i Schedel (CLXIX, v.), ali u sasvim drugom tonu i s drukčijim tendencijama - da razjasne, zašto pape ne prolaze između Koloseja i Sv. Klimenta i zašto iza izbora sedaju na probušenu stolicu. Platina pak naročito ističe, da je ovu priču napisao po *‘incertis... et obscuris auctoribus’* i pravda se, da ju je uneo samo zato, *‘ne obstinate nimium et pertinaciter omisisse videar’*. Vramec je opet uneo ovu priču zato, što je to bio jedan od glavnih protestantskih rekvisita u borbi protiv papstva” (50).

„Sada su glavni izvori Vramčeve Kronike tačno poznati. Isto tako je jasna i njegova potajna tendencija da prikaže pape u što nepovoljnijoj svetlosti... Foresti je proslavljao svojom knjigom najviše Italiju, Schedel ga je kopirao i u svom delu pleo slavu Nemcima, a Vramec je, koliko je malo prostor njegova dela dopuštao, proslavljao Slovene. Ta je jedna tendencija kopirana, analogijska, ali druga, da kudi pape, jeste originalna. Vramec ju je, što je umeo konzekventnije, kroz svoju Kroniku sprovodio, ali se dobro čuvao, da ne bi ipak njome izazvao otvorenu sablazan. Hteo se potajno sa svojim nazorima podvući čitaocima pod kožu i bez nametljivosti im nakalemiti svoje uverenje o papama. No oštro oko budne antireformacije je osetilo ovu Vramčevu tendenciju i potom je njegove Kronike gotovo sasvim nestalo sa sveta” (51).

48) N. dj., str. 32.

49) Zapravo P. Radics samo citira Kukuljevića. Usp. P. RADICS, n. dj., str. 88.

50) N. dj., str. 43.

51) N. dj., str. 47. O bavljenju protureformacije Kronikom na samom početku rasprave veli: „Zanimljivo delo je privlačilo pažnju bogoslova... Pažnja bogoslova je bila fatalna, jer se njoj najviše mora pripisati, što je Vramčeva Kronika-tako temeljno uništavana, da je od nje zaostao samo jedan ceo i jedan nepotpun primerak... Rimokatolički bogoslovi su gledali u Vramčevoj Kronici opasan spis, koji ako i nije otvoreno protestantski, bez sumnje nije ni rimokatolički, i zato su je upropastili” (str. 27-28).

Vramec je, dakle, s malom tendencijom, nacionalističkom i religioznom, preuđešavao tekst Forestijev i Schedelov, a s krupnom namerom, antipapinskom, izmenjivo je smisao Platinina teksta i sasvim drukčijim duhom tumačio Platinino shvatanje, gdje god mu se dala prilika da što loše kaže o papama, a da ipak izgleda kao da ima za sobom Platinin autoritet... Hrvatska historiografija nije pošla Vramčevim stopama ni što se tiče jezika, ni temperamentnosti (katkad strasnosti i sirovosti) u istorijskom prikazivanju. Vramčeva Kronika je dugo ostala sasvim usamljeno delo. Hrvatski veći istorici dugo posle njega nisu pisali narodnim jezikom i nisu podešavali svoja dela i za prosti narod, nego su pisali samo za obrazovane Hrvate, latinski, učeno i teško, obično sa zapletenim državnopravnim tendencijama. To diže ugled Vramčeve Kronike. Jer, on je bio na pravom putu, kada je, ponesen tadašnjim vatrenim oduševljenjem za rad u najširim narodnim krugovima, sastavio svoju Kroniku narodnim jezikom i gledao da je načini poučnom i zanimljivom. Za otvoreni rad za svoje ubedenje nije imao hrabrosti. Svakojako je kuburio i sakrivao svoju antipapinsku tendenciju, ali ne da je potpuno sakrije, nego samo da bude teže uhvaćen. Način Vramčeva postupanja u velikoj borbi između rimo-katoličke i protestantske crkve ne može se pohvaliti. Nije bio otvoren i smeo borac, koji su uvek simpatični. Krio se je, pa je ipak njegova antipapinska tendencija lakše otkrivena, nego što je mogao i slutiti. I ona je došla Kronici gotovo glave. Zbog nje ni druga Vramčeva tendencija, želja za nacionalnim prosvetivanjem, nije mogla biti ostvarena...

Sada se sasvim razgovetno vidi, da je Vramčeva Kronika veoma laskava pojava za Hrvate u XVI. veku. Jasno je, da je ona zanimljivi pokušaj spoja opšte istorije s narodnom, kakvi su onda bili u jeku...

Ali je u svom slobodoumnom, oštrom, često grubom načinu izražavanja u istorijskom prikazivanju Vramec dugo ostao usamljen među hrvatskim istoricima. Ta njegova čisto lična nota nije se mogla lako kopirati, a nije bilo mnogo ni volje, ni temperamenta za takvi posao. Ispred svojih savremenika bio je Vramec daleko isprednjačio, i to nije najmanji razlog, što se s njima mnogo i često sukobljavao. Njegova Kronika je delo, za koje tadašnje učenje hrvatske klase nisu bile jako raspoložene, a široki narodni slojevi još nisu bili za nj ni donekle zreli. Ona je imala zato sudbinu ideja, koje se prerano jave – da ih se prvo satire, da bi docnije, obnovljene i očišćene, vaskrsle” (52).

Vramčeva Kronika kasnije nije sebi našla novih istraživača. Na razmjerno brojne novinske članke između dva rata o tom liku nije se potrebno posebno osvrutati, jer redom tek propagiraju neke od ovdje već spomenutih stanovišta. Dakako, ti članci nisu beznačajni što se tiče podržavanja stanovite atmosfere (53).

52) N. dj., str. 48–49.

53) Ein Bahnbrecher der kroatischen Geschichtschreibung, u: Agramer Tagblatt XXIII (1907), br. 59, str. 2–3 /Vramčev životopis i prikaz Kronike/; Antun Vramec, Hrvatski povjesničar XVI. veka, u: Hrvatska 1913, br. 574, str. 1; Iz Vramčeve „Kronike”, u: Omladina III (1920), br. 7–8, str. 186; E. L. /ASZOWSKI/, Jedna ličnost iz „Zlatarovog zlata”, Antun Vramec, župnik zagrebački, g. 1572–1576, u: Jutarnji list XV (1926), br. 5078, str. 9; A. NEIMAREVIĆ, Znameniti Varaždinci, u: Omladina XVI (1932–1933), br. 1, str. 14; 400-godišnjica A. Vramca, hrvatskog povjesnika

Zaključujući ovo uvodno izlaganje zabilježimo i dojam da je u našoj kulturnoj historiji sudove o Vramčevim vjerskim namjerama i osobnoj sudbini ipak duboko obilježila ona usmena tradicija o kojoj je govorio Vjekoslav Klaić. Ona je postala „forma mentis”, neprimjetna apriorna operativna kategorija za većinu pristupa Antunu Vramcu. Ako se i čini da je to najteže ustvrditi za Nikolu Radojčića, od prve je jasno da i on uzima kao neosporan aksion neko fatalno bavljenje katoličkih bogoslova Kronikom kao njezinu osnovnu značajku Vramčevo antipapstvo.

Još će biti korisno napomenuti da se brojniji glasovi o Vramcu u nas nekako najradije javljaju usporedno s intenzivnijim proučavanjem našega protestantizma. Zato je stvorena oko njega „zaprotestančena” atmosfera. Dakako to se nije desilo slučajno; to je proizašlo iz dubine našeg kulturno-povijesnog položaja. Zato ćemo se ovom problemu još jednom vratiti.

Inače raspon dosadašnjih stanovišta naše kulturne historije o Vramčevu teološkom usmjerenju i svećeničkom držanju dobro sažimlju tri hrvatska povjesničara književnosti: Branko Vodnik 1913: „... Vramec je katolik, ali nigdje ga ne vidimo u katoličkoj reakciji, pače ona ga svuda progoni, jer joj je sumnjiv. On je pisao na jeziku narodnom, što se u ovo doba još smatralo pristajanjem uz reformaciju; 'Kroniku' je štampao u protestantskoj tiskari u Ljubljani, 'Postilu' mu je štampao Manlius, kojega je inkvizicija upravo protjerala iz Kranjske; napokon Vramec bio je i oženjen, pa se čini posve vjerojatnim tradicija, da je inkvizicija spalila njegovu 'Kroniku', i zato su se sačuvala tek dva primjerka, što su umakla ognju... (I. Postilu) je, čini se, također inkvizicija uništavala, pa su nam i od nje sačuvana samo tri primjerka...” (54).

Mihovil Kombol 1945: O Vramčevoj „pravovjernosti nitko nije sumnjao” (55).

Krešimir Georgijević 1969: „Antun Vramec je svakako vrlo zanimljiva i značajna pojava u hrvatskoj književnosti druge polovine XVI. stoljeća. Njegova Kronika pokazuje smjelost i riješenost čovjeka koji želi da kaže istinu pod svaku cijenu. Sigurno da mu nije služilo kao preporuka kod crkvenih ljudi i vlasti kad je pisao da su neke pape imale djecu, da su opet druge bacale svoje suparnike u zatvor ili da su bili oholi ljudi. Zato je Vramčeva Kronika veoma laskava pojava za Hrvate u XVI. stoljeću” (N. Radojčić); po Kombolu, ona je suhoparna; naprotiv, ona je po svemu vrlo zanimljiva. Njezin otvoren i smion način pisanja povezuje je za slobodarski duh reformacije, dok su tekstovi evanđelja u Postili zavisni od hrvatske protestantske književnosti započete u Njemačkoj”... Glede „sumnje i nepovjerenja, ne treba zaboravljati da je to kad je već u Hrvat-

i utemeljitelja kajkavske književnosti, u: Jutarnji list XXVII (1938), br. 9540, str. 10; N. KALOGJERA, Dr. Antun Vramec, u: Grgur Ninski – Hrvatski starokatolički kalendar god. 1938, str. 53–55; S. RAC, u: Hrvatska straža XII (1940), br. 91, str. 6–7; HIS., Prva svjetska kronika na hrvatskom jeziku. Zanimljiv život kanonika Antuna Vramca, čije je djelovanje bilo svestrano i plodno, u: Novine IV (1944), br. 160, str. 5.

54) B. VODNIK, Povijest hrvatske književnosti, I, Zagreb 1913, str. 209–210.

55) Povijest hrvatske književnosti, Zagreb 19612, str. 211.

skoj započela protureformacija, kad je M. Bučić osuđen, zbog svojih, nepoznatih nam, knjiga" (56).

Prošavši predjele Vramčeva svijeta, možemo sada utemeljnije ustvrditi:

Vramec je teološki vrlo zanimljiv pisac. Njegove stranice spadaju među najživlje tekste što ih je starija naša književnost dala na hrvatskom jeziku. Njegovo je djelo svojom namjenom htjelo poslužiti tridentskoj katoličkoj reformi Crkve. Tu je reformu zamišljao korjenito. Nadahnuće su mu Novi zavjet i svetootačka tradicija. Otuda ponajprije koncepcija reforme u smislu religioznog i teološkog produbljenja kršćanskog života i pocrkvenjenja, odnosno defeudaliziranja Crkve. Model Crkve mu je novozavjetna zajednica oko Isusa Krista, apostoli, učenici i ostali. Reformna nastojanja su naročito prisutna u bespoštednoj kritici suvremenoga klera i uopće vladajućih feudalnih slojeva u Hrvatskoj.

Vramčevo djelo je prelomno još u jednom smislu. Iz njega su još bili mogući brojni konkretni reformski putovi. U tom smislu njegova Postila odražava svu neizvjesnost tadašnjega katoličkog časa. Konkretna povijesna katolička reforma, kojoj će nosioci biti isusovci, utvrdit će se na pravcu koji se odmiče od temeljnog Vramčeva htijenja: mjesto putem teološkog produbljenja poći će se smjerom sređivanja prilika na disciplinskom i društveno-organizacionom planu s nastojanjem da svi konci situacije ostanu sigurno u vodećim rukama. U takvu kontekstu Vramčeva će poruka zvučati neefikasno a u svom kritičkom dijelu čak i nepoželjno, bez obzira na njezin evanđeoski temelj.

Taj prijelom duhovne klime u Hrvatskoj između XVI. i XVII. stoljeća je vrlo dojmljivo nedavno opisao K. Georgijević u svojoj Hrvatskoj književnosti od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, uza svu diskutabilnost u detaljima.

Taj povijesni kontekst je odredio i povijesnu sudbinu Vramca u našoj kulturi. On je pisao 15 (Kronika) odnosno 23 godine (Postila) po završetku Tridentskog koncila, 18 godina nakon posljednje knjige naših protestanata iz Uracha i 20 godina prije dolaska isusovaca u Zagreb. U svom djelu odrazio je boljke i dileme hrvatske Crkve tog prelaznog razdoblja. Kasnija hrvatska kulturna historija je u više navrata posumnjala u njegovu katoličku pravovjernost i znala natuknuti da je naginjao protestantizmu. U tom se oslanjala na još neidentificiranu usmenu tradiciju o isusovačkom paljenju njegovih knjiga.

Što se tiče Vramčeve katoličke pravovjernosti više, držim ne može biti dvojbe: nema doktrinalne točke za koju bi se moglo reći da je protestantska. Štaviše, on je izrazito

56) K. GEORGIJEVIĆ, Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969, str. 54.

potridentski katolik reformator, istina ne onoga tipa kako nam to predočuje uobičajena kulturno-historijska kategorija „katoličkog reformatora”. No sada se pokazuje da zapravo čitavo to pitanje oko Vramčeva protestanstva ili ne protestanstva, i oko paljenja ili ne paljenja i nije u sebi toliko važno; to je više problem hrvatske kulture negoli Vramca samoga.

Argumenat koji se redovito navodi u potvrdu paljenja Vramčevih knjiga jest činjenica da se sačuvalo malo primjeraka njegovih djela. Uzmemo li u obzir vrijeme kad su knjige napisane i usporedimo li 2 poznate njegove Kronike i 7 Postila sa sudbinom djela ostalih naših pisaca tog vremena, to uopće nije malo, jer ima dosta nedvojbena katoličkih autora iz tog razdoblja kojima se djela ili uopće nisu sačuvala ili su se sačuvala u još manje primjeraka. No bez obzira na paljenje ili nepaljenje, nakon detaljnijeg uvida u Vramčevu religioznu poruku, dolazimo do još teže činjenice za našu kulturnu povijest: za njega, temperamentnog i nekonvencionalnog teologa, u XVII. stoljeću nije uopće više moglo biti pravoga mjesta. Nadošao je drugi mentalitet i provodila se drukčije koncipirana reforma. Njemu se tu moglo desiti dvoje, i jedno i drugo gore čak i od paljenja: prešutno zaobilaznje njegova djela ili etiketiranje.

Glede navodnog Vramčeva zagledanja u tekstove naših protestanata ne mogu ni ja još reći sigurnu riječ; nitko to još nije detaljno proučio. Prema tome problem ostaje otvoren, uokviren dvama skrajnjim stanovištima: Murkovim o Vramčevoj posvemašnjoj zavisnosti od naših (i posredno slovenskih) protestanata barem u biblijskom dijelu Postile a vjerojatnoj u njezinu homiletskom dijelu – i Fancevim stanovištem o postojanju kajkavskog lektionara i prije Vramca. Ma do kakvih se rezultata u tom pogledu jednom došlo, naša će kulturna historija s tim u vezi morati odgovoriti na daleko fundamentalnije pitanje: o čitavom kompleksu naše protestantske književnosti iz Uracha, to jest: koliko je ta književna djelatnost svojim htijenjem uopće bila protestantska? Ona je to očito bila materijalno, po isposuđenim tekstovima, ali njezina potreba nije bilo protestantstvo, nego zadovoljenje hrvatskih duhovnih potreba za knjigom koja se nigdje drugdje u taj čas nije mogla izmoliti. Taj pothvat je naime imao nekoliko radnika samouka, ali nije imao teoretičara; Slovenci su imali Trubara i još nekoliko protestantski osvještenih trudbenika, dok Hrvat Vlačić nije bio ideolog uraške ekipe i pripadao je njemačkom protestantizmu. Prema tomu, ako bismo i morali govoriti o Vramčevim dodirima s našim protestantizmom, onda će valjati govoriti iz ovog kompleksnog okvira.

No već je sada jasno da pravi problem Vramca nije u odnosu prema protestantima, nego u isključivostima u našem kulturnom biću. Historijski je jasno da je Vramec odmah u slijedećoj generaciji po svoj prilici morao postati u najmanju ruku duhovni tuđinac; radilo se o dvije koncepcije reforme: njegovoj, koja je živo, makar i nejasno, htjela defeudaliziranu evanđeosku Crkvu, i kasnijoj, koja je tražila efikasnost svojih htijenja u zavedenoj disciplini sa sigurnim polugama u rukama, od kojih je jedna bila i razmahana prosvjetna djelatnost. Konstatirajmo tu činjenicu bez ulaženja u povijesno vrednovanje

obiju koncepcija. To je dovoljno da bismo znali povijesnu sudbinu Vramčeva djela. Radi se o povijesnim isključivostima, koje su možda bile i nezaobilazne. No upravo zato želimo istaknuti da se usebna vrijednost jedne teologije uopće ne da odrediti iz okvira danih isključivih stanovišta, nego tek sadržajnom analizom koja nadilazi i integrira te suprotnosti. Upravo tu je Vramčevo djelo kamen kušnje za našu kulturu. Jasno je da su reformacija i katolička protureformacija kao povijesne datosti međusobno isključive, u tome su jedna drugoj jednake. Ako pak naša kulturna historija ne može u prosuđivanju likova kakav je Vramec, izaći iz antitetičkih koordinata reformacija-protureformacija, onda je to znak da u našem kulturnom biću nema još prostora za sintezu različitoga; stalna potreba u nas za „protestantiziranjem” jest znak da su se s jedne strane protureformacijski akcenti u nas nametnuli kao oznake katoličke crkvenosti uopće, a s druge strane da i naša Crkva nije našoj kulturi još pokazala da ima u sebi dovoljno slobodnih prostora i za drukčija autentična nadahnuća. Samo na toj osnovi može Vramec biti problematičan u našoj kulturnoj povijesti.

RÉSUMÉ

Le nom de Antun Vramec (1538–1587), promoteur de la littérature kaikavienne, est à peine connu dans l'histoire culturelle croate.

Au XVIIIe siècle, le chroniqueur croate Balthasar Adam Krčelić écrit qu'il était prêtre, chanoine du chapitre de Zagreb et l'archidiaque de Varaždin. A.V. est l'auteur d'une *Histoire*, poursuit Krčelić, à „laquelle se réfèrent fréquemment ses contemporains”. Il est également l'auteur d'un recueil des sermons pour les dimanches et les fêtes des saints.

A.V. vécut à l'époque de la réforme catholique. Bien que son recueil des sermons, intitulé *Postila* et publié à Varaždin en 1586, soit écrit à l'intention des prêtres catholiques, on le soupçonnait d'avoir des sympathies pour le protestantisme. D'après les historiens de la littérature croate, A.V. s'est servi de la traduction des évangiles faite par les protestants croates.

Sa Chronique (*Kronika vezda znovich zpravljena kratka szlauenzkim iezikom*, Ljubljana 1578) décrit les événements d'histoire universelle et ecclésiastique. C'est une compilation fort bien réussie d'après les chroniques du Xe et du XVIe siècle (cfr. les ouvrages de J.F. Foresti, H. Schedel etc.). L'auteur est très intéressant dans sa description des événements historiques dont il était plus au moins le témoin, p. ex. pour sa description de la révolte paysanne en Croatie (1573).

A.V. est partisan d'une réforme catholique „en profondeur”, basée sur le Nouveau Testament et la tradition patristique. Son modèle de l'Eglise est une communauté réunie autour du Christ, de ses apôtres, ses disciples etc. Par ses écrits et sa vie privée, A.V. était plutôt pour une déféodalisation de l'Eglise.